

Потпуковник ДРАГО БУКИЋ
Потпуковник МИРКО КОПРИВИЦА

ИЗВОЂЕЊЕ МАНЕВАРСКЕ ОДБРАНЕ

Иако се борбена дејства у савременом рату изводе у најразноврснијим ситуацијама, ипак је карактеристично да се при извођењу маневарске одбране ситуација много брже мења него у осталим борбеним радњама. Због тога је и извођење маневарске одбране разноврсно и врло сложено. Пре свега, треба брзо уочити не само промене у ситуацији и њихов утицај, већ и брзо и целисходно на њих реагирати. А пошто се у таквим приликама догађаји брзо развијају, најчешће на веома широком фронту и по већој дубини, онда је логично да иницијатива и сналажљивост старешина свих степена, па и самих бораца, имају огroman значај.

За сваки вид борбених дејстава, па и за вођење маневарске одбране, разрађене су правилске одредбе у виду основних начела за вођење борбе. Те одредбе служе као руководство за обуку трупа и старешина. Међутим, иако борбена правила уопштавају и одражавају стечена искуства и дају само основне смернице, оне не могу дати и одговор за решење сваке конкретне ситуације. Другим речима, правила могу помоћи у решавању, а не могу давати конкретна решења. Али, с друге стране, треба имати у виду да су правила по питању маневарске одбране разрађена углавном на основу искустава из Првог светског рата и да она, с обзиром на карактер саме маневарске одбране и разноликост ситуација у којима се ова одбрана изводи, могу послужити само за грубу оријентацију при решавању сваке конкретне ситуације и само донекле помоћи у њеном усвајању.

Због тога није чудо што су многе одредбе правила, које се односе на маневарску одбрану, већ застареле и што не одражавају последња искуства, а нарочито из нашег Народноослободилачког рата, која су у том погледу веома богата.

Но, и поред тога, неки мисле да су одредбе о маневарској одбрани у садашњим правилима углавном одраз искустава савремених армија из Другог светског рата и да им једино недостају наша искуства, али да тај недостатак нема неки већи значај, пошто ћемо евентуални будући рат водити на „савремени начин“. Међутим, није тачно ни једно ни друго. Пре свега, ако упоредимо наша правила са правилима осталих армија, која су издата пре Другог светског рата, видећемо да у њима нема скоро никакве разлике у погледу маневарске одбране. А то значи да у правила није унето

још ништа из искуства Другог светског рата по том питању. С друге стране, чак и онда када би та искуства из Другог светског рата била искоришћена, то не значи да би те поставке требало узети као последњу реч војне теорије, јер ће се и у будућем рату неминовно појављивати низ нових поступака и начина дејства.

Ми сматрамо да нема потребе да доказујемо колико је важно коришћење сопствених искустава у обуци трупа и старешина у миру и при извођењу операција у рату. Међутим, нема сумње, да је при томе неопходно да се борбена искуства износе конкретно по појединим видовима борбених дејстава и да им се пронађе одговарајуће место и перспектива будуће примене. У току Народноослободилачког рата наше јединице водиле су одбранбене борбе, углавном, маневарског карактера, а најчешће у условима који су својствени за маневарску одбрану. При томе је веома важно истаћи и уочити да су наше јединице успевале да задрже далеко надмоћније снаге непријатеља на већој дубини одређене зоне и за релативно дуже време, но што то допушта и омогућава техника дејства у маневарској одбрани по садањим нашим правилима. То је утолико значајније што су располагале са мало или нимало ПТ оруђа, ПТ мина, артиљериског и осталог наоружања.

Иако маневарска одбрана у правилима иностраних армија има различите називе, она се, углавном, код свих њих карактерише пружањем отпора на низу узастопних линија, с циљем да се нападач присили на развијање својих снага пред сваком од тих линија и да изгуби време у припреми новог напада.

Наша је намера да у овом чланку донекле упоредимо вођење маневарске одбране онако како то предвиђају правилске одредбе и наша искуства у том погледу и да на основу тога изнесемо своје мишљење и конкретне предлоге.

Циљ маневарске одбране

Тачка 478 РС каже: „... маневарска одбрана има за циљ: добити у времену, нанети непријатељу губитке и сачувати своје снаге, допуштајући губитак земљишта“. На основу оваквог циља, у правилима је разрађен и одговарајући начин дејства, који омогућава његово постигнуће. Ту се суштина маневарске одбране своди, углавном, на то да се непријатељ до одређеног времена задржи у одређеној зони, да му се нанесу губици и да се сачувају своје снаге у циљу стварања повољних услова за прелаз у позициону одбрану или напад. Другим речима, наша садашња правила за маневарску одбрану постављају три захтева: добити у времену, нанети губитке непријатељу и сачувати своје снаге. Поставља се питање: који је од ових захтева најважнији, тј. од кога највише зависе не само друга два захтева, већ и постигнуће општег циља маневарске одбране као целине? Да ли, на пример, треба дати већи значај добитку у времену и према томе подесити начин дејства, или треба дати предност, рецимо, доношењу што већих губитака непријатељу?

Према предвиђеној техници дејства, која је у правилима предвиђена, јасно се види — иако то није нигде изричито формулисано — да је при извођењу маневарске одбране дата предност „добитку у времену“ и да се

све остало око тога окреће. Тамо, например, начин извођења маневарске одбране има искључиво дефанзиван карактер, јер се активна дејства предвиђају изузетно, тј. у виду извршења противнапада резервама да би се задржао непријатељ, који угрожава бок јединица при повлачењу или уопште који угрожава повлачење са одређене линије. То је, по нашем мишљењу, највећи недостатак постојећих правилских одредби. Јасно је да се непријатељу не могу нанети озбиљнији губици без активних дејстава.

Избор и посудање линија за одбрану

Маневарска одбрана састоји се из низа узастопних борби на раније предвиђеним линијама; „... линије се бирају на таквом отстојању једна од друге да би непријатељ по заузимању једне од њих био принуђен да мења ватрене положаје артиљерије и да поново организује напад за заузимање следеће линије“ (РС тач. 533). То дословно кажу и борбена правила, у којима, као и у Ратној служби, нема неких прецизнијих — ближих одредаба. Међутим, обично се сматра да артиљерија није у стању да подржава стрелачке јединице које се за време напада удаље 4—5 км од полазног положаја, већ мора да се и сама помера напред и да мења своје ВП. На основу тога дошло се до закључка да отстојање између одбранених линија у маневарској одбрани треба да буде: код пука 4—5 км, дивизије 7—9 км, а код оперативних јединица 10—25 км, тако да се такво гледиште, углавном, спроводи и у обуци старешина и трупа.

Пре свега, ова рачуница није правилна, јер, ако узмемо да је отстојање између пуковских линија 4—5 км, онда је између дивизиских 8—10, а не 7—9 км, пошто је свака трећа линија по овој рачуници дивизиска. Ми се не слажемо са овим нормама зато што су прилично круте с обзиром на наше услове како у односу на земљиште, тако и на пространство наше земље. Ако се оволико отстојање између линија узима ради тога да се нападач присили да промени ВП своје артиљерије, онда то не може да буде стварни разлог, јер добар део нападачеве артиљерије мора да мења ВП пре но што његова пешадија достигне дубину 4—5 км. Исто тако, ми се не слажемо ни са поделом линија на пуковске, дивизиске, итд., јер за то нема неке нарочите потребе, тим пре што је та подела, као и отстојања, свакипут различита, зависна од конкретне ситуације (борбеног поретка, дубине брањене просторије, земљишта, плана дејства, итд.).

Пошто се овде ради о линијама за пружање узастопног отпора које, начелно, имају исту сврху, онда је природно да сваку треба бранити са таквом упорношћу да се не дозволи непријатељским снагама да се из покрета пробију преко њих, већ да се нападач принуди да развије своје главне снаге и изврши нову припрему напада. Те линије бране се првим, другим, а понекад и трећим ешелонима пукова, дивизија и оперативних јединица. Ако пук постави борбени поредак у линији, други ешелон дивизије посеще другу линију. Међутим, ако пук поседне две линије, онда ће други ешелон дивизије посести трећу и четврту линију или само трећу. Ако пук добије ужи фронт и једновремено поседне три линије, онда ће други ешелон дивизије посести четврту и пету линију или само четврту. Ако узмемо случај да дивизија постројава борбени поредак у два ешелона,

онда ће се њене јединице са прве линије повлачити на четврту или пету линију, а јединице друге линије на пету или шесту линију. Исте претпоставке важе и за више јединице. Према томе, ако узмемо да је отстојање између линија 4—5 км и ако други ешелони поседају следеће линије (омаха иза линија на којима се налазе први ешелони), онда ће отстојање између тзв. пуковских, дивизиских, итд. линија бити свакипут различито у зависности од постројавања борбеног поретка. Понекад ће свака трећа, односно четврта, или чак и пета линија бити дивизиска. Осим тога, други ешелони не морају увек да поседају следеће линије иза првих ешелона. На пример, може се десити да први ешелон дивизије брани 5—10 узастопних линија, а да њен други ешелон у почетној фази буде постављен на следеће линије у дубини од 15—30 км. Ми сматрамо да постоје само линије које се узастопно поседају и бране првим, другим, па и трећим ешелонима пукова, дивизија, итд., и да су све те линије уствари и пуковске, и дивизиске и корпусне, тако да није потребна никаква друга подела линија.

Према одредбама правила првенствено треба поседати оне линије које су неприступачне за тенкове, које имају прикривене путеве за повлачење и које су на боковима заштићене природним препрекама. То је правилно, али неће увек имати доста таквих линија које би одговарале свим овим условима. Иако се по правилима поставља услов да отстојање између линија буде толико да се непријатељ принуди да врши промену ВП своје артиљерије ако жели да напада на следећу линију, ми сматрамо да на величину овог отстојања утичу и други, важнији фактори, као што су, на пример, време за које непријатеља треба задржати и дубина зоне на којој га треба задржавати. Ова два фактора служе команданту као основа за доношење одлуке — колико ће линија бранити и како ће их бранити. Ако треба непријатеља задржати дуже времена на одређеној дубини, онда је природно да ће му требати више узастопних линија са мањим међусобним отстојањима и обратно. Но, то не мора да буде (увек тако, јер се непријатељ у одређеној зони може дуже задржати ако се на једној од линија пружи упорнија одбрана.

За време нашег Народноослободилачког рата, приликом извођења маневарске одбране, наше јединице браниле су сваку погодну линију (положај), без обзира на отстојање између њих. Отстојања су се обично кретала између 500 метара до неколико километара, што је у свакој конкретној ситуацији зависило од земљишта и добијеног задатка. Искуство је показало да је темпо надирања непријатељских снага био мањи, уколико су линије с којих су наше јединице давале организован отпор биле на мањем отстојању, и обратно. Због тога, ми сматрамо да би круто усвајање и примењивање норме од 4—5 км за отстојање између тих линија ишло у корист непријатеља, јер би лако могао сазнати где се приближно налазе наше узастопне линије, а то би му помогло да лакше организује напад и брже наступа. А ако узмемо у обзир карактер нашег земљишта, онда је још разумљивије да се не треба ограничавати на нека строго одређена отстојања између линија, већ је главно да треба бранити сваки погодан положај, с тим да отстојање може бити у границама од 500 м до 6, а некад и више километара, што ће свакипут зависити од задатка и земљишта. На пример,

на равном земљишту отстојање може да буде нешто веће, односно одређе-није, и да се креће од 2—5 км. На тај начин, непријатељ би морао стално да савлађује организован отпор, да, такође, ниједан километар простора не пређе слободно и да се стално креће у развијеном борбеном поретку са знатно мањим темпом надирања. Поред тога, утрошак материјалних средстава и снага био би већи, што би, такође, утицало на темпо његовог наступања.

Зар не би било погрешније ако се неки погодан положај не би посео за одбрану, већ неки други мање погодан, само зато да би присилили непријатеља да мења ВП артиљерије? Ми не оспоравамо потребу за присиљавањем непријатеља да мења ВП своје артиљерије, али ће он то учинити и онда када су наше линије на ближем отстојању, јер ће бити принуђен да помера напред и део своје артиљерије према мери продирања својих снага да би их успешно могао подржавати артиљериском ватром.

Искуство је потврдило поставке правилских одредби, наиме да пук и више јединице треба једновремено да поседају две и више линија зато што јединице с друге линије омогућавају да се јединице са прве линије одвоје од непријатеља и повлаче на следећу линију и што непријатељ на свакој линији наиђи на организованији отпор наших свежијих јединица.

У Народноослободилачком рату наше јединице (бригаде и дивизије) већином су поседале једну линију, тј. једне те исте јединице браниле су се на низу узастопних линија по неколико дана, после чега су смењиване (али не увек) јединицама из резерве виших штабова, ако је то било потребно. Ово је било због тога што су се наше јединице већином браниле на знатно ширем фронту но што то допуштају наша садашња правила и због тога што смо се скоро редовно на једном правцу бранили, а на другом нападали. У таквој ситуацији наше јединице су се по целовима и са прихватом повлачиле с линије на линију. Ово искуство је важно, нарочито због тога што се на пракси показало да се може водити упорна борба чак и онда када одређена јединица нема могућности да једновремено поседне две линије. Зато би било погрешно ако би се мислило да се маневарска одбрана може успешно изводити само онда, ако се једновремено поседну две и више линија. Такво схватање значило би одрицање способности јединица за извођење маневарске одбране у тежим условима.

Треба имати у виду да у евентуалном будућем рату може бити случајева (слично као и у нашем прошлом рату) да дивизија добије широк фронт, поготово на самосталним правцима, тако да ће бити присиљена да заузме борбени поредак у једној линији који ће се бранити на низу узастопних линија. Међутим, и у таквим ситуацијама треба издвојити извесне снаге у резерву за вршење противнапада и за прихват јединица при повлачењу на следеће линије.

У тач. 534 Ратне службе каже се: „На изабраним линијама пешадија поседа батаљонске чворове одбране, који затварају важније правце. Простор између чворова одбране и суседа мора бити тучен митраљеском, минобацачком и артиљериском ватром...“

Ако анализирамо ову одредбу, онда можемо доћи до закључка да растојање између чворова одбране може да буде различито, што зависи од

карактера земљишта и ширине фронта. У чворовима одбране, на важнијим правцима, батаљони обично постројавају две чете напред, а једну позади, док се, на мање важним правцима, све три чете постројавају у линији. Ако ће се на одређеној линији давати отпор све докле док непријатељ не дође непосредно пред општи јуриш, онда нема никакве потребе да батаљони поседују чвор одбране у две линије, чак ни на важнијим правцима, осим у изузетним случајевима. Када се све чете распореде у линији, онда се потребна дубина поретка може постићи постављањем митраљеза и стрељачких одељења нешто уназад.

По нашем мишљењу није довољно да се међупростори туку само ватром, како то предвиђају наша правила, већ их треба контролисати и бранити мањим деловима. То је потврдило и наше искуство, јер су наше јединице у току рата поседале положаје са четама у линији, а међупросторе већином браниле нарочито одређеним деловима (вод, одељење, а понекад и, по неколико бораца с пушкомитраљезом).

Док правила, с једне стране, предвиђају да поједине линије треба бранити и поседати саобразно плану дејства на свакој од њих и према њиховом положају у односу на земљиште и остало, докле та иста правила предвиђају да се линије, које су намењене за први ешелон, поседују јачим снагама, али то не доводе у везу са планом дејства на линијама. Тако, на пример, у правилима се предвиђа да стрељачки пук треба да сасреди своје основне снаге и средства за одбрану прве линије, с тим да се после борбе на њој повуку преко друге на следећу линију. То значи да су у том случају на другој линији остављене знатно слабије снаге, тако да је природно да ће је и слабије бранити. Али ако би се имала намера да се и друга линија брани исто тако упорно, онда би се један део снага са прве линије морао задржати и на другој линији. Због тога смо мишљења да стрељачки пук не треба увек да распоређује своје главне снаге и средства на првој, него понекад и на другој линији, нарочито онда ако је треба упорније бранити. Према томе, поједине линије треба поседати у складу са планом дејства, карактером земљишта и осталим околностима, имајући у виду какав отпор треба пружити на свакој од њих. На тај начин може се десити да се поједине линије могу поседати једнаким снагама ако имају исту улогу и ако су једнаки и остали утицајни чиниоци.

Наша правила предвиђају да један део или све снаге на другој линији имају улогу резерве за време борбе око прве линије и међупростора између прве и друге линије. Ми сматрамо да се ове снаге у току борбе за прву линију не морају налазити на својим положајима уређеним за одбрану на другој линији, већ се могу налазити, ако то ситуација захтева, и испред друге линије, на најпогоднијем месту за вршење противнапада, остављајући само мање делове на положајима (ако је то потребно). Поставља се питање: да ли треба издвојити и такву резерву која не би била везана за одбрану ниједне линије, већ би имала улогу резерве при вођењу борбе око сваке линије? По нашем мишљењу, то се може десити, углавном, онда, када ширина фронта не дозвољава да се једновремено поседују две линије или онда када се располаже са довољно снага не само за једновремено поседување две линије, него и за образовање посебне резерве.

Извођење одбране на поседнутим линијама

Иако све линије, начелно, имају исту намену, као што смо то раније навели, ипак се оне различито бране (дуже или краће време), зависно од карактера земљишта и плана дејства. Тако, на пример, неке се могу бранити и по методу позиционе одбране, нарочито онда када постоје тешкоће при повлачењу у току дана са дате линије, или када треба бранити једну линију дуже времена ради извлачења материјалних средстава непосредно иза те линије, или најзад, када се линија налази на погодном положају, тако да постоје погодни услови за дуже задржавање непријатеља без већих сопствених губитака. (По нашем мишљењу, повлачење са линија, начелно, треба вршити ноћу, ако не би било услова за продужење успешног отпора у току следећег дана).

У нашим правилима предвиђен је начин дејства јединица само у оним случајевима када поједине узастопне линије имају улогу да не дозволе непријатељу пробој из покрета. Ту се, на пример, предвиђа да се јединице повлаче у моменту када се непријатељ припреми за извршење општег јуриша, али се не говори о томе како треба дејствовати на оним линијама које се извесно време бране методом позиционе одбране, тј. када треба одбити и општи јуриш непријатеља или неколико таквих јуриша. Да ли се у таквим случајевима води борба исто онако као и у позиционој одбрани? Да ли је то могуће са онаквим посудањем линија како се обично посудају у маневарској одбрани, или треба примењивати неке друге форме борбе, које се разликују и од оних у маневарској и од оних у позиционој одбрани (које правила предвиђају), а које ће нам омогућити да водимо борбу и са мањим снагама за дуже време на датим линијама? По нашем мишљењу, при одговору на ова питања треба да се првенствено ослонимо на искуства наше Армије (о чему ћемо касније говорити).

У војној литератури наилазимо на гледиште да се маневарска одбрана, и поред тога што допушта губитак земљишта, карактерише упорношћу, која се огледа у отпору јединица на овој или оној линији (ако је то неопходно), и извођењем противнапада, са циљем да се непријатељ задржи и да му се нанесу што већи губици, да би се наше снаге повукле на следећу линију, али не пре одређеног времена. Међутим, ми се само делимично слажемо са таквим гледиштем. По нашем мишљењу, непријатељу треба пружити организован отпор и вршити противнападе не само на свакој линији, већ и у међупросторима (заседе и отпорне тачке) између њих. То значи да се упорност одбране састоји баш у томе што се организован отпор пружа кроз целу дубину тако да се непријатељ принуди да борбом осваја сваку стопу земље, губећи не само време, већ и сопствене снаге и средства. А ако се одбрана извесних линија мора изводити за дуже време, онда се упорност маневарске одбране још више повећава.

У тач. 536 Ратне службе, између осталог, каже се: „Повлачење с једне линије на другу регулише се наређењима претпостављеног . . .“, а у војној литератури се може наћи на захтев да се линије одбране не смеју напустити пре предвиђеног рока. Међутим, није прецизирано да ли ту треба подразумевати време као простор, тј. унапред одређени час и датум, или време у односу на дејство непријатеља. По нашем мишљењу, моменат напуштања

линија у маневарској одбрани зависи од дејства непријатеља и уопште од ситуације. Најбоље би било да се одреди датум и час до којих треба задржати непријатеља на одређеној дубини одбране, а време држања појединих линија одређивати с обзиром на дејство непријатеља. На пример, може се унапред одредити само то на којим ће се линијама давати отпор до општег јуриша непријатеља (а када ће то стварно бити по времену зависи од дејства непријатеља). Па и поред тога што се моменат повлачења са линије унапред одређује с обзиром на дејство непријатеља, оно се ипак мора вршити по наређењу, односно сигналу претпостављеног, јер повлачење батаљона, па и пука, не зависи само од ситуације пред њиховим фронтом, него и од ситуације пред суседима.

Наша правила предвиђају да се повлачење са линија врши пре непријатељског општег јуриша, тј. пре но што би се јединице уплеле у неке отсудније борбе. Кад је то тако, онда се поставља питање: шта треба подразумевати под појмом „општи јуриш“, тј. када се треба повући с обзиром на степен дејства непријатеља? По овом питању постоје различита мишљења, тако да оно није прецизно одређено ни у литератури. Ако би се решило да јединице треба повући са дате линије у моменту кад је непријатељ пред општим јуришем, онда би се, по нашем мишљењу, требало повући у моменту када непријатељ отпочне, односно када треба да отпочне артиљериску припрему, а можда и раније, тј. када се непријатељ припрема за напад, када је његова припрема у завршној фази. Природно је да не би имало никакве потребе нити смисла да се јединице задржавају на положају за време артиљериске припреме, ако се не предвиђа сачекивање непријатељског јуриша, јер би то доводило само до сувишних губитака. Зато би у таквим случајевима при повлачењу требало оставити поједине делове на положајима, који ће и даље пружати отпор непријатељу да би код њега створили утисак као да се ради о одлучном отпору на датој линији. Осим тога, непријатељ би морао да савлађује препреке под ватром.

У вези са тим, поставља се још једно питање, наиме: да ли јединице треба увек повући са дате линије у раније одређеном моменту? Ми сматрамо да не треба. Ако је, на пример, предвиђено да се нека јединица повуче у моменту када је непријатељ пред општим јуришем, али се деси да непријатељ напада јачим снагама само на фронту једне јединице, а да уопште не врши напад и на њене суседе, онда би било природно да се та одлука промени и да таква јединица задржава непријатеља све дотле док ситуација на целом фронту не буде захтевала њено повлачење. Другим речима, то значи, да ће та јединица морати да одбије не само општи јуриш, већ и неколико следећих јуриша непријатеља. Осим тога, биће можда потребно да се у току борбе врши маневар снагама и средствима и по фронту. С друге стране, ако непријатељ врши напад на целом фронту, али не једновремено, онда би било потребно да јуриш непријатеља одбијају оне јединице на чијем је положају непријатељ раније напао. Иако се једновремено повлачење на целом фронту не може постићи, ипак се оно мора вршити у таквом временском размаку који неће дозволити непријатељу да угрози бокове оних јединица које се касније повлаче.

Осим тога, може се десити на појединим правцима и линијама да ће непријатељске снаге нападати под неповољним околностима, тако да ћемо

успети не само да одбијемо његов општи јуриш, него и да га потпуно разбијемо. У таквим случајевима наше снаге могу да се задрже и дуже од предвиђеног рока, ако би то дозвољавала општа ситуација. У нашем рату било је низ таквих примера. Према томе, моменат повлачења са извесних линија може се унапред одредити, с тим да се повлачење увек врши према конкретной ситуацији и да се стварни моменат повлачења одређује у току борбе.

У нашим правилима, углавном, предвиђа се да јединице дејствују у границама свог фронта, не допуштајући неко веће померање по фронту и на суседне отсеке. То се спроводи и у тактичким задацима у току једне одбранбене операције. Истина, предвиђају се само извесне интервенције резерва на спојевима, а дејства на суседним отсецима своде се, углавном, на дејство ватром како у позиционој, тако и у маневарској одбрани.

У маневарској одбрани јединице обично поседају положаје по групном систему, тј. поседају поједине чворове и рејоне одбране, тако да се непријатељ може тући само ватром ако би нападао и у међупросторима. Међутим, иако су наше јединице у току рата поседале доминирајуће положаје са непосредним међупросторима између њих, оне се ипак нису круто држале поседнутих положаја. Напротив, оне су се одликовале високом маневарским способностима, тако да су у току борбе веома брзо претстројавале свој борбени поредак и примењивале дејства која су најбоље одговарала датој ситуацији. Тако, на пример, ако би непријатељ нападао кроз међупростор, онда би наше јединице остављале само један део снага на положајима, а са другим делом, а понекад и са целом својом снагом, ударале у непријатељски бок. У противном случају непријатељ би, надирући кроз међупросторе, угрозио наше снаге на положајима и присилио их да се повуку такорећи без борбе (ако у плану није предвиђено да воде борбу у позадини непријатељских снага). Такво померање снага вршено је и ван одређених граница фронта датих јединица. Ако би се десило да непријатељ врши напад само на положаје појединих јединица (батаљона, бригаде), онда би се нападне јединице (батаљон, па чак и бригаде) бацале главним или свим својим снагама у противнапад на непријатеља. На тај начин, наше јединице успевале су не само да задрже далеко надмоћније снаге, већ често и да их потпуно разбију. Пошто је искуство доказало да су овакви маневри могући и корисни, ми смо трамо да их треба темељитије проучити и оценити у којој се мери могу користити у евентуалном будућем рату.

У тачки 535 РС, између осталог, каже се: „Артиљерска, минобацачка и митраљеска ватра отвара се са највећих отстојања... Према степену непријатељског приближавања одбрана уводи у борбу сва своја средства...“ У литератури се наилази на гледишта која се потпуно слажу са овим поставкама. И у њој се истиче потреба отварања ватре из свих средстава са највећих отстојања и тежња за њеним постепеним појачавањем по мери приближавања непријатеља с тим да се достигне максимум на линији запречне ватре. То се односи на отварање ватре на главне снаге и на њихове претходнице (тј. на веће и мање снаге) и не само испред главног положаја, већ и са међуположаја. Другим речима, за маневарску одбрану наша правила не предвиђају могућност сачекивања непријатеља на најближа отстојања са циљем да се у последњем моменту отвори снажна и изненадна ватра која би му нанела што веће губитке и проузроковала његово потпуно разбијање.

Искуства наше Армије и по овом питању превазилазе поставке правила. У овом погледу основна парола наших јединица у борби била је отварање ватру само онда, када ће погодак у циљ бити сигуран, јер се у свакој борби тежило да се непријатељ потпуно разбије, а не само задржи, а то се могло најлакше постићи ако се непријатељу нанесу што већи губици. Осим тога, пошто нисмо имали магацина муниције (отимали смо је од непријатеља), морали смо, нарочито у одбранбеним борбама, да водимо рачуна о најрационалнијем коришћењу сваког метка и о заплењивању муниције уопште. Одбранбене борбе наше Армије биле су изразито активне. Та активност огледала се нарочито у извођењу снажних и смелих противнапада и противудара са свима расположивим јединицама. А изненадно отварање ватре на непријатеља са најближих отстојања био је један од битних предуслова наших успеха.

У маневарској, као и у позиционој одбрани, у току рата наше јединице најчешће су посedale погодне положаје за одбрану, на њима се добро маскирале, сачекивале непријатеља на блиским отстојањима (на 50—100 м), отварале изненадну најјачу ватру и тек после тога прелазиле у противнапад свим снагама или појединим деловима. Таква тактика у одбрани била је икорисна и успешна, јер су наше јединице успевале да разбијају многобројније непријатељске снаге и да им наносе осетне губитке уз веома мали број сопствених губитака.

Прикривеним посудањем положаја и маскирањем јединица с једне стране, избегавали смо непотребне губитке од непријатељске артиљерије, а с друге, могли смо да отворимо ватру на непријатеља онда када је њено дејство најефикасније. Било би погрешно да смо се откривали пре времена на положајима не само због тога што нисмо имали артиљерије за контрабатирање, већ и због тога што бисмо превременим откривањем трпели веће губитке и ишли на руку непријатељу, јер би могао правилно да усмери своје снаге. То би било погрешно чак и под условом да смо располагали и са довољно средстава за контрабатирање. На пракси се показало да је непријатељ увек трпео мање губитака и да је брже продирао у дубину наше одбране када смо отварали ватру са већих отстојања. Због тога, по нашем мишљењу, у периоду подилажења, приближавања и наступања једино долази у обзир дејство авијације.

Док је непријатељ у првом периоду рата испред својих главних снага иструао претходнице (јачине од вода до батаљона), које су наше јединице својом тактиком успешно разбијале и уништавале и поред њиховог максималног ојачавања, већ у другој половини 1942 године морао је да одустане од таквог начина кретања и да прибегава кретању у развијеном борбеном поретку, нарочито на оним правцима на којима је очекивао да ће наићи на отпор наших јединица, као на пример, у борбама на Мањачи 1942 године, у Четвртој и у Шестој офанзиви. Међутим, мишљење да је непријатељ примењивао такву тактику у циљу тзв. чишћења терена само је делимично тачно. Иако је непријатељ тежио да потпуно очисти територију на својим боковима и у позадини од наших делова и појединих јединица, како га отуда не би узнемиравале, он у томе није никада успевао. Пре свега, он није могао никада да оствари непрекидан фронт кроз који наше јединице не би могле да изврше пробој, јер је у свом борбеном поретку увек имао празних међупро-

стора, сем ако се радило о окружавању наших јединица на мањим посторијама. Да је непријатељ примењивао овакву тактику због чишћења терена, он би, у сваком случају, истурао претходнице и осигуравајуће делове испред свога развијеног борбеног поретка. Међутим, непријатељ је морао да примењује такву тактику због опште ситуације у нашој земљи, као и због тактике вођења одбранбених борби наших јединица, које су примењивале најразличитије форме дејства. А ако једна армија примењује разноврсна борбена дејства, онда она намеће своју тактику непријатељу и код њега изазива извесну несигурност. Питање је — да ли је непријатељ имао толико спремних војника, који би се усудили да иду у мањим групама испред својих главних снага када им је претила тако велика опасност од уништења. Свакако, непријатељу је било лакше наносити веће губитке када је наступао у колонима. Међутим, непријатељ је, наступајући у развијеном борбеном поретку, упадао са својим главним снагама под нашу убитачну блиску ватру, тако да смо га разбијали и наносили му велике губитке без обзира на то што је био развијен за борбу. Да би наша ватра била што успешнија и изненаднија, пропустили смо његове патроле, које су се обично кретале на отстојању од 200 и више метара испред главнине, и отварали је тек онда када би наишла њихова главнина.

Правилска поставка „да се ватра отвара почев од највећих отстојања“ заснива се, између осталог, и на тежњи да се непријатељу нанесу што већи губици. Међутим, поставља се питање, да ли ће се непријатељу нанети већи губици кад се ватра отвара са највећих отстојања и даље продужава све док се непријатељ не приближи на јуришно отстојање, или кад се изненада отвори из непосредне близине. Ми сматрамо да би непријатељ у овом последњем случају претрпео веће губитке и да би ефекат блиске ватре био много већи. То је једна страна овог питања. С друге стране, ако бисмо отварали ватру са већих отстојања, онда би и непријатељ могао да дејствује против наших снага, да им наноси губитке и да смањује ефекат нашег ватреног дејства. То је изразито потврдила пракса наших јединица. Можда је то било довољно тешких ватрених средстава. Но, без обзира на будућу zasiћеност наше Армије таквим средствима, сматрамо да ће и она бити ефикаснија на мањим отстојањима, јер могу прецизније и изненадније дејствовати на непријатеља, тако да непријатељ неће имати довољно времена да предузме одговарајуће противмере.

Да ли ћемо добити више времена ако отварамо ватру са већих или са ближих отстојања? Отварањем ватре са већих отстојања непријатељ се приморава да се развије на већем удаљењу од предњег краја наше одбране и да врши извесну припрему напада. Међутим, иако се на овај начин добија у времену, ипак се губи у томе што непријатељ организованије наступа, тако да му је у већини случајева потребно мање времена за припрему напада после неуспелог покушаја за пробијање наших линија из покрета, или се може десити, с обзиром на надмоћност својих снага, да успе из покрета да збаци наше снаге са дате линије. Поред тога, и при отварању ватре са блиских отстојања непријатељ се натерује на развијање и припрему напада. У већини случајева непријатељ ће бити присиљен да потроши више времена за припрему напада због тога што се отварањем ватре из непосредне близине

скоро редовно постиже веће растројавање његових снага. Према томе, време се може добити и на овај други начин, те се поставља питање коме начину треба дати предност. Иако је на ово питање тешко одговорити, ми смо, ипак, мишљења да у извесној мери треба дати предност другом начину, тј. отварању ватре са блиских растојања, чак и онда када имамо у виду само добијање у времену, јер је неоспорно да ћемо дуже задржати непријатеља ако му нанесемо веће губитке.

При вођењу одбранбених борби у нашим условима, када је непријатељ био много надмоћнији у снагама, лако и тешко наоружању, успевали смо да сачувамо наше снаге и да му нанесемо велике губитке, захваљујући нашој тактици која се огледала у томе што смо изненадно тукли непријатеља са свим својим средствима у моменту када сва његова ватрена средства још нису била у дејству. А када је требало да се наше јединице после борбе повуку на следеће линије, оне су се лакше могле повући и одвојити од непријатеља онда када би га сачекале и растројиле прецизном ватром, него у оним случајевима када је непријатељ систематски надирао под нашом ватром.

Међутим, питање отварања ватре наших јединица било је тесно повезано са њиховом даљом борбеном делатношћу. Зато се ово питање не може ни посматрати изоловано. Пре свега, наше јединице у вођењу одбране масовно су изводиле противнападе и противударе у циљу уништења и разбијања непријатељских јединица. Уосталом, то је био и најбољи начин на који смо могли да решавамо и проблем снабдевања наоружањем и муницијом. Према нашим правилима, као што смо видели, маневарска одбрана састоји се из низа узастопних борби на раније предвиђеним линијама у комбинацији са кратким и изненадним противнападима („При повлачењу с једне линије на другу целисходно је стварати групације за кратке противнападе и заседе са учешћем тенкова . . .“ РС тач. 337), а кроз литературу противнапади се предвиђају, углавном, у оним случајевима када непријатељ продре у положај и угрози бокове јединица које се повлаче. Даље се предвиђа да противнападе првенствено изводе резерве са циљем да задрже непријатеља и омогуће сопственим деловима да се са успехом одвоје од њега. Међутим, искуства наше Армије у том погледу била су богатија, а сами противнапади имали су далеко већи значај. Пуштајући непријатеља на блиско отстојање, после отварања снажне ватре, наше јединице су скоро увек прелазиле у противнапад са циљем да потпуно униште или разбију непријатељске снаге на одређеном делу фронта и да заплене потребне количине оружја и материјала. Противнапади су извођени снажним ударом и великом брзином, тако да непријатељ није имао времена да се среди и да у већој мери искористи своја ватрена средства. Противнапади су готово увек извођени на свакој линији делом или свим снагама (батаљон, бригада). Ретко се догађало да је нека наша јединица, после отварања снажне ватре, остајала на месту, јер се то оправдано сматрало као прешка. Избор момента за извршење противнапада једновременним ударом свих јединица играо је веома важну улогу. А за такве противнападе треба имати јединице високих морално-политичких и борбених квалитета, јединице које су у стању да се из одбране свом снагом бацају у противнапад и на надмоћнијег непријатеља. Баш због тога што правила не

предвиђају овако масовну примену противнапада и са свима јединицама, огледа се слабост и неактивност такве маневарске одбране.

Да бисмо поткрепили наше наводе о ефикасности и целисходности оваквих дејстава, од многобројних примера из нашег рата навешћемо само неколико:

— у јулу 1942 године на Мањачи, 90 бораца једног нашег батаљона прешло је у енергичан противнапад на непријатеља који је био продро у један део одбране и том приликом пошло им је за руком да потпуно разбију и униште 600 непријатељских војника (било је 120 заробљених и 107 мртвих);

— у децембру 1942 године један наш батаљон код Санског Моста разбио је и уништио један батаљон Немца;

— у августу 1943 године исти батаљон разбио је један немачки батаљон код Кисељака и том приликом убио 84 непријатељска војника. Као што се види, у свим овим примерима непријатељ је претрпео озбиљне губитке, док су наше јединице имале само по 3—10 мртвих и рањених бораца.

Ако је већ донета одлука да се непријатељ сачека на блиском отстојању и да се потом на њега изврши противнапад, онда се поставља питање: где треба заузети положај — да ли на доминантним линијама где се снаге могу лакше бранити или на неком другом месту које је мање погодно за дужу одбрану? По нашем мишљењу било би боље да поседнемо непогоднији положај ако смо сигурни да ћемо разбити непријатељске снаге и да ћемо бити присиљени да се на њему дуже бранимо, или онда када постоје услови за успешно повлачење на следећу линију, јер ће то непријатељ мање очекивати (на пример: у подножју падина или у равници), тако да ће и дејство бити изненадније. У наведеном примеру код Кисељака, наш батаљон заузео је положај у равници на 400 м испред падина и тврдих зграда у с. Хомољу, тако да се непријатељ — када је изненада наишао на наш стрељачки stroj, који је отворио ватру и прешао у противнапад, — није могао снаћи нити пружити ма какав отпор, већ је прешао у панично бекство.

Ноћни противнапади, односно напади заузимају посебно место у одбраненим борбама наших јединица у току рата. После пада мрака непријатељ је, углавном, увек прекидао напад и предузимао мере за привремену одбрану достигнуте линије. Повољни услови за извођење наших ноћних напада постојали су и онда када непријатељ не би успео да збаци наше снаге са извесних положаја, тј. онда када би се задржао на својим ранијим положајима. Поред тога што су наши ноћни напади давали добре резултате, они су јако замарали непријатеља. Због тога он често није био у стању да следећег дана продужи наступање истим јединицама, већ се скоро редовно задржавао по један, а понекад и више дана на истим положајима, што је зависило од губитака које би претрпео у ноћној борби. Он је могао да пређе у напад свежим снагама из дубине ако их је имао. Зато у ноћним нападима треба тежити да се нападну и оне његове снаге које се налазе у дубини. Према томе, по нашем мишљењу, у маневарској одбрани добија се више у времену примене оваквих напада, но што непријатељ изгуби у току припреме напада и савлађивању препрека. Кад непријатељ постигне извештан успех у току дана и пређе у одбрану на новим положајима, онда се ноћни напад може успешно извршити због тога:

— што непријатељ, услед привидног неуспеха наших снага у току дана, сумња у могућност ноћног напада наших јединица, тако да није довољно опрезан и што су његове снаге јако заморене претходног дана;

— што непријатељ нема могућности да се солидније утврди за одбрану и што постоје непосреднути и небрањени међупростори у његовом распореду, који се могу добро користити;

— што наше јединице добро познају земљиште и што постоје могућности за примену најсложенијег маневра.

Када се предвиђа ноћни напад, треба чувати борбену способност сопствених јединица за време борбе у току дана. Напад треба вршити енергично и што раније, такорећи, одмах по паду мрака, јер је непријатељ утолико неспособнији за одбрану, уколико се брже изврши ноћни напад. На пример, у Четвртој офанзиви непријатељ је пред саму ноћ избио са једним пуком на једну косу западно од Санског Моста и приступио организацији одбране. Наша два батаљона извршила су напад одмах по паду мрака и успела да потпуно разбију и уз велике губитке одбаци непријатеља на дубину од 4 км. Том приликом заплењено је 4 топа, 120 коња и много другог материјала и муниције.

У Четвртој офанзиви на два батаљона Прве крајишке бригаде, који су бранили правац Сански Мост — Босански Петровац, нападача је скоро цела дивизија, ојачана артиљеријом и тенковима. Па и поред тога батаљони су успели да задрже непријатеља 18 дана на дубини од 6 км и да у том времену изведу десет дневних борби и седам ноћних напада. У току дана батаљони су прелазили у противнападе, када су за то били повољни услови. Иако је однос снага био 12 : 1 у корист непријатеља, ова два батаљона су успела да га задрже тако дуго и на тој релативно малој дубини, захваљујући активном извођењу одбране, тј. примени противнапада и ноћних напада. По нашем мишљењу, батаљони у овом случају не би успели да задрже непријатеља околико времена и на оваквој дубини да су дејствовали онако како то предвиђају наша правила.

Раније смо поставили питање како треба дејствовати на оним линијама које треба бранити за извесно време по методу позиционе одбране, ако се располаже истим снагама, као и на оним линијама које се напуштају у моменту када је непријатељ пред општим јуришем. По нашем мишљењу, треба дејствовати онако како су дејствовале наше јединице у току рата, тј. пустити непријатеља на блиско отстојање и вршити противнападе и ноћне нападе свим снагама, јер је то најсигурнији пут за извршење постављеног задатка.

Иако су за време непријатељских офанзива поједине наше јединице остављане у непријатељској позадини, или тамо нарочито убациване, са циљем да нападају непријатељске колоне и гарнизоне, руше његове комуникације, развлаче његове снаге и успоравају његово надирање, ипак то није предвиђено у правилима ни једне од армија и поред тога што су те јединице постизале одличне резултате. То је вероватно због тога што је постојала бојазан од заробљавања јединица које би остале у позадини. Међутим, таква опасност није претила нашим јединицама, а свакако неће претити ни у евентуалном будућем рату.

Правила предвиђају да се између узастопних линија у маневарској одбрани постављају заседе, али не прецизирају њихову улогу, нити начин

на који треба да дејствују у различитим ситуацијама. Међутим, према техници дејства у маневарској одбрани и јачини ових заседа могло би се закључити да оне имају више улогу да заштите јединице које се повлаче, него да сигурно задрже непријатеља и да му нанесу озбиљније губитке.

Наше јединице су широко и успешно примењивале заседе (од одељења до баталеона, па и више) које су редовно наносиле непријатељу велике, а саме трпеле минималне губитке. Оне су приморавале непријатеља да се креће споро и опрезно, тако да је темпо његовог наступања био знатно спорији. И заседе треба постављати првенствено тамо где то непријатељ најмање очекује, водећи рачуна и о могућности лакшег повлачења јединица, ако не би успеле да одбаце непријатеља. Заседе треба тако поставити да се непријатељ дочека са фронта и бока, како не би могао благовремено да развије своје снаге, а после отварања изненадне и снажне ватре увек треба искористити његову забуну и прећи у енергични противнапад.

На основу изложеног можемо извести закључак да у маневарској одбрани треба:

1. — Примењивати најразличитије форме борбених дејстава, јер ће то повећавати упорност наше одбране, а непријатељ ће трошити више снага и времена и постати много инертнији и неодлучнији.

2. — Обавезно бранити сваки погодан положај и не дозволити непријатељу да без борбе заузме ни једну стопу земље, тим пре што нам то омогућава карактер нашег земљишта и што простор наше земље не дозвољава велика отстојања између линија.

3. — Отварати ватру претежно са блиских отстојања, јер ће се тако наносити већи губици непријатељу.

4. — Прелазити у противнапад са сваке линије, свим расположивим снагама или једним њиховим делом, у циљу разбијања и уништења непријатеља.

5. — Изводити честе ноћне нападе у свим ситуацијама, јер се тиме, поред добрих резултата, највише замарају непријатељске снаге и добија доста у времену.

6. — Остављати део сопствених снага у непријатељској позадини или их тамо убавивати.

7. — Широко примењивати заседе и са јачим снагама.

Ако би се поступило по овим захтевима, сматрамо да би маневарска одбрана имала активнији карактер, да би непријатељ трпео веће губитке, а бранилац добијао више времена. Због тога би и наша правила требало допунити у том смислу.